

ПЕРЕДМОВА

*І нищачи все сотворенне
В зеленій тіні — й думою зелене.*
Ендрю Марвел, «Сад»

Браян Олдісс є нині найвидатнішим письменником свого покоління, який працює в жанрі наукової фантастики. Пише він ось уже понад п'ятдесят літ із невимовними енергією та інтелектом, що вивели його з осердя жанру наукової фантастики на стрижень добротної белетристики, а згодом і знову назад привели, й на цьому шляху були в нього й біографічні дослідження, й фабулізм, і навіть абсурдизм. Як видавець та упорядник антологій він чимало зробив, аби вплинути на той різновид наукової фантастики, що ним зачитувалися люди в шістдесятих та сімдесятих, і це ж саме завдяки йому сформувалися смаки любителів наукової фантастики в Об'єднаному Королівстві. Був він також і критиком, і його огляди науково-фантастичної галузі: *Веселоці мільярдного року* та їх відроджений варіант: *Веселоці трильйонного року* — стали чудовими описами цього жанру, що, як доводив Олдісс, розпочався з *Франкенштейна* Мері Шеллі, а визначення йому — «Як Неমেзида віддухопелила Губриду». Творчий шлях митця годі охопити поглядом: дав нове визначення британській НФ, завжди з лютою розважливістю, завжди поетично й дивно-химерно і щораз — пристрасно; тоді як його праця поза межами наукової фантастики як письменника в жанрі художньої прози принесла йому всесвітню повагу й увагу.

Браян Олдісс, на момент мого написання цих рядків, є живим-здоровим автором, що досі працює, досі пише, і такий він автор, що невтомно переходить із жанру в жанр, щоразу рвучи

жанрові рямця, хай-но йому цього забাগнеться, і тим-то й нелегко, вкрай тяжко приткнути його хоч би до якого щілинно-вузького контексту.

Молодим солдатом Олдісс опинився у Бірмі й на Суматрі, де зіткнувся зі світом джунглів — світом, який годі уявити в сірій Англії, тож навряд чи надто сміливим буде наше припущення, що саме з цього зіткнення з чужим англійцеві всесвітом і зродилася натхненна ідея витворити словом довкілля *Теплиці* — роману, що уславить оті радощі химерно-дикого рослинного буяння.

Демобілізувавшись у 1948 році, він повернувся до Англії й зразу почав писати, працюючи водночас у книгарні. Першою його книжкою стали *Брайтфаунтські щоденники*: низка нарисів про книготоргівлю. Але минуло небагато часу, як він уже й розпродав свою першу збірку науково-фантастичних новел *Простір, час і Натаніель* та почав працювати видавцем, зробився критиком, що змальовував НФ як такого собі медіума.

Олдісс улився в друге покоління англійських письменників науково-фантастичного жанру. Він зростав, зачитуючись журналами американської НФ. Добре втямивши мову наукової фантастики «Золотого Віку», він і заговорив нею, поєднуючи її з вельми англійським поглядом на літературу. Запозичив однаково багато і в раннього Роберта Гейнлейна, і в Г. Дж. Велса. І все ж таки він лишався письменником, бо не був, наприклад, інженером. Новела, власне оповідь, завжди важила для Олдісса більше, ніж чиста наука. (От американський письменник і критик Джеймс Бліш уславився зокрема своєю критикою *Теплиці* — за її неправдоподібність у суто науковому плані, однак *Теплиця* якраз захоплює тими своїми неправдоподібностями й неможливостями, найпершим прикладом чого є зв'язок із прип'ятим павутиною місяцем, — бо неправдоподібності є насправді сильними, а не слабкими сторонами роману).

Теплиця, наступний чільний твір Олдісса, подібно до багатьох романів того часу, писався і друкувався серійно (в журнальній формі), в Америці. Написав її як низку поєднаних п'яти новелеток, і за всі п'ять, як за найкращу наукову фантастику короткої форми, отримав Премію Х'юго (Оскар у галузі наукової фантастики). (Тоді премію Х'юго за найкращий науково-фантастичний роман отримав твір Роберта А. Хейнлейна *Чужий на чужині*).

І до Олдісса дехто з видатних англійських наукових фантастів писав для американського ринку: наприклад, Артур К. Кларк, а ще — Ерік Френк Рассел, але ж Олдісс вийшов на цей кін, коли скінчився так званий «Золотий Вік», і почав писати в той момент, коли наукова фантастика вже починала схилитися до самоаналізу. Письменники на взір Олдісса й такі його сучасники, як Дж. І. Боллард і Джон Бруннер стали частиною того припливу, що мав витворити, гуртуючись у другій половині шістдесятих навколо *Нових Світів* видавця Майкла Муркока, те, що мало здобути розголос як «Нова Хвиля»: таку наукову фантастику, яка спирається на тонші науки, на стиль та експериментування. І дарма що *Теплиця* передує в часі Новій Хвилі, її також можна розглядати як одну з тих плідних праць, що ту Хвилю породили, а чи принаймні засвідчили настання таких змін.

Олдісс і далі експериментував у формі й змісті, випробовуючи свої сили у всякій прозі: комедійній, психоделічній чи суто літературній. Видана у часовому проміжку 1971–78 років його *Сага Горацію Стабса* — трилогія, що розповідає про юність, освіту й воєнний досвід одного молодика у Бірмі, — паралельна всьому цьому в житті самого автора. «Сага...» стала першим бестселером на творчому шляху Олдісса. На початку 1980-х він ознаймив своє повернення до класичної наукової фантастики гідною звання зрілого майстра *Геліконією* — серією уявлених звітів про таку планету, що має надзвичайно довгі пори свого року, адже їй треба обкружляти дві зірки, зокрема й про наявні на тій планеті форми життя й біологічні цикли, а ще — про те, як та планета впливає на її людських дослідників... Одне слово — разючий екзерсис у справі творення нових світів.

Невгамовний у творчості, немилосердно плодучий, Браян Олдісс безперервно творить і творить, і достоту як і його отепличена Земля видає свої витвори всілякого штибу й трибу: непередбачувані, захопливі й небезпечні. Його герої та світи, хоч би де і як описувані: в його реалістичній прозі, у його науковій фантастиці, а чи в тих книжках, котрі важче класифікувати, от як сюрреалістично-експериментальний *Звіт про Ймовірність А*, завжди беруть участь у танці Життєвої Смерті (якщо вдатися до вислову графіко-романіста Едді Кемпбела).

Теплиця стала другим Олдісовим солідним романом, писаним у жанрі НФ. І це безкомпромісна книга, що одночасно існує в декількох науково-фантастичних традиціях (бо це таки наукова фантастика, навіть якщо отой образ, що стримить посеред оповіді: образ Місяця й Землі, які перестали обертатися, бо їх зв'язало водно якесь могутнє павуче павутиння, є образом із царини фантазії).

Це повість про Землю якогось дуже далекого майбутнього, коли наша планета доживає до свого кінця, коли вже давно забуто всі наші повсякденні клопоти, а наші міста знелюдніли й полягли в руїнах. (Описані тут моменти на руйновищі того, що, як я припускаю, колись було Калькуттою, коли Краса виспівує давно забуті політичні гасла із часів нашої далекої минувшини, звучать химерним нагадуванням про такий проминулий світ, який люди занехаяли й покинули, мов щось недоладне).

Це така одіссея, де Ґрен, наш герой чоловічого роду, береться промандрувати цілий світ, долаючи геть неймовірні небезпеки та вкрай неможливі ризики (тоді як Лілі-йо, наша героїня-жінка, вирішує помандрувати нагору). Це оповідь про неможливі чудеса, частина такого жанру, що, подібно до *Одіссеї*, передує фантастиці науковій, а корениться в байках сера Джона Мандевілла про мандрівничі придибенції та й ще глибше, давніше: у відчайдушних вигадках-побреженьках про далекі краї, що кишать неймовірними чудиськами: безголовими людьми з обличчями на своїх грудях, песиголовцями та дивоглядними подобами ягнят, що, мов рослини, виростають із землі.

Одначе поза тим, і понад те, *Теплиця* є роман концептуального прориву — як пояснюють це Джон Клут і Пітер Ніколс у їхній *Енциклопедії наукової фантастики*. Момент концептуального прориву стається тоді, коли герой виткнувся своєю головою за край світу, аби уздріти трибки, зубці та двигуни, що прокручуються ген за небесами, й сам герой, і читач починають розуміти природу дійсності, що доти була від них захована. У першому романі Олдісса — *Без зупинки* — джунглі, як нам доведеться дізнатися, вибуяли всередині зорельота, що мандрує в просторі протягом життів численних людських поколінь, і то так довго, що люди на тому кораблі вже й забули, що вони летять на кораблі.

Теплиця ж є романом іншого різновиду концептуального прориву, адже тут декілька його персонажів більше переймаються проблемою виживання, аніж відкривання, а відкривавчі моменти отого враженого «Ага!» лишаються читачеві: життєвий цикл людей-літунів, роль гриба в людській еволюції, природа світу — про всі ці речі ми тут довідуємось, і вони змінюють природу нашого способу бачити речі.

Сюжет *Теплиці* виплітається з місця й події, а також — знову й знову, укотре — із чуда. Це не роман про героя та «геройську» його вдачу: персонажі тут так близько, рукою дістати, а Олдісс навмисне й раз у раз відчужує їх від нас, бо ж навіть Ґрен, цей найближчий кандидат на роль симпатичного героя, знання добуває від гриба-сморжа й чужіє для нас, змушуючи нас перескакувати з його точки зору на погляд його (як би це краще сказати) дружини Ятмур. Ми симпатизуємо отим останнім людям, що *джунглюють* у своїх джунглях, але ж вони — то не ми з вами.

Є такі, хто звинувачує наукову фантастику в тім, що вона віддає перевагу ідеям, а не героям із їхніми характерами. Хоча Олдісс не раз і не два показав себе таким письменником, що вміє творити гарні, симпатичні характери й залюбки їх творить — і в жанрі НФ, і в белетристиці, все ж не можна не визнати: таке звинувачення слухне щодо *Теплиці*. Одначе той, хто подібне звинувачення кинув, звісно, все-таки помиляється, десь як, либонь, хиблять і ті, що критикують котру-небудь пісню «Бітлзів» за те, що вона, мовляв, звучить лише три хвилини, а половину того часу «з'їдає» хорівий її повтор.

Теплиця є кавалькада чудес, а ще — медитація над циклом такого життя, де індивідуальні життя не мають ваги, де й чітке розрізнення між твариною та рослиною неважливе, де й сама сонячна система вже неважлива, і зрештою з'ясовується, що істинно важливим є таке життя, що прибуває з космічних глибин у вигляді дрібнесеньких часточок і тут-таки й щезає знову в тій порожнечі.

Це єдиний, наскільки мені пам'ятається, науково-фантастичний роман, що славить процес компостування. Істоти виростають, гинуть і гниють, а натомість виростають нові істоти. Смерть тут часте й примхливе явище, і ніхто її не оплакує. Самі тобі смерті й нові народина. Життя — і Диво — залишаються. Чуття подиву

є важливою частиною того, завдяки чому наукова фантастика спрацьовує, і то ж саме це чуття подиву *Теплиця* дарує читачам так дієво й на такому постійному рівні, якого й сам Олдісс довго не міг перевершити, аж поки, майже за тридцять років, видав свою трилогію романів: *Геліконійську весну*, *Геліконійське літо* й *Геліконійську зиму*.

Світом *Теплиці* є наша рідна планета, що від наших днів проплуганила крізь неуявленні моря часу. Тут Земля більше не обертається. Місяць стирчить, мов прикипів до одного місця на своїй орбіті, бо його прип'ято до Землі якимись павутиноподібними п'асмами. Денний бік Землі вкрили незліченні стовбури єдиного-всеземного баньянового дерева, і в тому дерево-лісі живуть численні рослинні створіння, та ще деякі комахи, та ще Людство. Люди здрібніли — стали не вищі за макака. І вони нечисленні, як і решта невимерлих видів тваринного царства (тут нам трапляться кілька таких видів, і ми навіть порозмовляємо з одним ссавцем, якого звати Содал Є). Але тварини тут недоречні: дуже тривалий земний день, поки-то зайде ніч, є порою рослинного життя, яке захоплює не тільки ті ніші, що їх заселяють нинішні звірі й птахи, а й заповнює нові притулки, і найдивогляднішими з них є, либонь, траверсери-пересажники: павукоподібні рослини завбільшки з милю, що снують-перезасновують космічні простори.

Оте буання-кишіння розмаїтих форм життя — які мають назви, подібні до слів-гаманців Льюїса Керрола, і створюють враження, ніби то якісь кмітливі дітки так їх поймає, — наповнює сонячну сторону земного світу. Грен (Gren), найближчий кандидат на роль головного героя, якого пропонує нам Олдісс, ім'ям своїм лиш на одну літеру не наздоганяючи всюдисущої зелені (green), з'являється на першій сторінці дитям, більш схожим на звірятко, ніж на людського хлопчика. Звірятко, щоправда, тямуще, але все ж таки то є звіря, і доросліє воно швидко, десь як і звірі доросліють. Його одіссея — це процес олюднення звіряти. Грен переконується: є речі, яких він не знає. Його припущення здебільшого виявляються хибними, а в його світі кожна помилка може вбити його. Тицяючись навмання то сюди, то туди, де завдяки розуму, а де — силою талану-щастя, він якось виживає, здибуючись на своєму шляху з фантазмагоричним розмаєм дивоглядних істот,

зокрема — з пузатенькими лотофагами, й цей комічно-рельєфний поворот, у міру того, як сюжет розвивається, набуває дедалі похмурішого забарвлення. В самісінькому осердді книги вміщено зустріч Ґрена зі сморжем, розумним грибом, що водночас виступає і змієм із Райського Саду, й деревом пізнання добра і зла, створінням чистого інтелекту, тоді як Ґрен і решта людей є створіннями інстинкту.

Содал Є — той нащадок дельфінів, якого Ґрен здибає десь ближче до кінця книги, — і сморж, вони обидва наділені розумом, обидва знають більше про світ, ніж люди, й покладаються обоє на інших істот у справах пересування й сутичок зі світом, виступаючи то як паразити, то як симбіотичні створіння.

Озираючись назад, читач може зрозуміти, чому *Теплиця* унікальна та чому, понад п'ятдесят років тому, вона здобула премію «Х'юґо» й створила Олдіссові міцну репутацію. От порівняймо *Теплицю* з її найтрадиційнішим англійським відповідником — *Днем триффід* Джона Віндгема (1951), зі «зручною катастрофою» (як схарактеризував цей твір Олдісс-критик), де осліплені люди стають жертвами величезних, ходячих, смертоносних рослин, але згуртовуються й навчаються, як убезпечитися від тих агресорів, перш ніж, як ми припускаємо, відновити панування людства над Землею. А в світі *Теплиці* немає ж нічого такого, що утверджувало б нашу вищість над рослинами, й ті триффіди тут були б непомітні, приречені пасти задніх і перевершені в моторошності отими вискочнями з віршиків-нонсенсів — монстрами тепличної Землі: носками-кровосмоками, в'язопузами, вербицями-вбивцями, коси-косами й тому подібними.

І все ж таки *Теплиця* лишається твором суто британської наукової фантастики — її імперативи дуже відрізняються від американської НФ того самого періоду. В американській НФ, тій, яка від початку шістдесятих, Ґрен подався б далі й далі: досліджувати всесвіт, дати людям відроджену мудрість, відродити на Землі тваринне життя... а от Олдісс може поколихати всі подібні щасливі кінці перед нашим носом і враз відкинути їх усі, адже *Теплиця* є книга не про тріумф людства, а про природу самого життя — життя в неосяжних масштабах і життя на клітинному рівні. Тоді як сама форма життя не становить ваги: незабаром Сонце

поглине Землю, але життя, що завітало на Землю й затрималося там на якусь мить, рушить далі через простори всесвіту, знаходячи нові здобутки, і то в таких виявах, які годі уявити.

Теплиця — дивно-чудесна книга, очужуюча й глибоко, можливо химерна. Створіння зростатимуть, і гинутимуть, і розкладатимуться, і натомість виростатимуть нові істоти, й саме на цьому засновується загальне виживання. А все решта є марнота, промовляє нам Браян Олдісс, разом з Еклезіястом, і навіть розум, інтелект може виявитися своєрідним тягарем, чимось паразитичним і зрештою неважливим.

*Ніл Гейман,
квітень 2008 року*

Частина I

Розділ I

Усе надовкола, скоряючись невідворотному запові, росло та буюло у своєму пориві до зростання, шаленіючи шалинь шалиною, дедалі химернішою дикістю.

Спека, світло, вільгість... усе це постійно тривало... а як довго панувала та постійність, ніхто вже й не пам'ятав того. Ніхто більш не переймався отим великим питанням, яке починалося словами: «Як давно...?» або «Чому...?» Тут уже давно не було місця для розуму й розумування. Це було місце для зростання, себто для рослин-ростин. Щось на взір теплиці.

Ось на те зелене світло виткнулася зграйка дітлахів: погратися. Сторожко роззираючись, чи ніде не видно якихось ворогів, побігли вони по гілляці, стиха перегукуючись. Ось якийсь пагін із ягідним гроном на кінчику зарухався вгору та вбік, вилискуючи своєю купкою багряно-липучих ягід. Видно було: хоче воно просто посіятись, а, отже, не становить небезпеки для дітей. Хутенько й проскочили повз нього. Та он там, куди саме добігала зграйка, виткнувся, поки діти спали, якийсь жалючий мох. Вони наблизилися — мох заворушився.

— Знищити його! — дала просту команду Цяця. Вона була верховода у тій зграйці. Було їй десять років — пережила десять плодоношень інжирного дерева. Усі діти слухняно виконали її наказ — навіть хлопчик Ґрен. Вихопивши з піхов дрючки, що їх, наслідуючи дорослих, носила кожна дитина, вони обшмугали ті зловорожі жала, а тоді позбивали й стебла. Дедалі дужче розпалюючись, діти били той мох, чавлячи отруйні його вусики.

Малючка Клет так розхвилювалася, що знеобачки впала до-лілиць. Мала ця дівчинка лише п'ять рочків, була найменшенька в гурті. Її рученята опинилися посеред отруйних зелених жал. Вона зойкнула й відкотилася вбік. Закричали й решта дітей, але жодне не зважилося кинутися в той жалючий мох, аби врятувати малючку.

Намагаючись вилізти назад на гілку, крихітка Клет скрикнула знову. Пальчики її вчепилися в грубу кору, але дівчина не втрималася на гілці й навпереверти полетіла вниз.

Діти бачили, як вона, пролетівши кілька ліктів простору, впала на величезний-широчезний ніби лопух, учепилася в нього та й за-мерла, тремтячи, на тому тремкому-зеленому чомусь. І тільки бла-гально дивилася на товаришів, боячись навіть обізватися до них.

— Приведи Лілі-йо! — звеліла Цяця Ґреневі. Хлопчик метнувся назад по гілляці — до того місця, де мешкав весь їхній гурт, який очолювала Лілі-йо. Тут сердито-басовито загула тигромуха, згори кинувшись на нього. Не зупиняючись, Ґрен відбив її тилом долоні. Один з нечисленних хлопчиків, мавши тільки дев'ять років, він уже був вельми хоробрий, прудконогий і гордий. Не минуло й хвилини, як він уже добіг до хатини Головної Жінки.

Примоцьовані до гілляки, з неї звисали вісімнадцять величезних горіхів, з яких нині люди робили собі оселі. Повиколупувавши з них осердя, їх поприклеювали до кори міцніючим клеєм, який добували з однієї оцто-олійної рослини. Оце в таких куренях, чи гніздах, чи то халупах-шкаралупах і жили вісімнадцятеро членів гурту, мавши по власному житловому горіху на кожного: Головна Жінка, підлеглі їй п'ятеро жінок, їхній чоловік та оди-надцятеро дітлахів, що якимось вижили.

Зачувши Ґренів крик, зі свого горіходому виткнулася Лілі-йо. Ось вона видерлася по ліані й стала поруч хлопчика на гілляці.

— Клет упала! — крикнув Ґрен.

Лілі-йо закалатала своїм києм по гілляці, а тоді й метнулася по ній, а хлопчик — за нею.

На цей її знак тривоги з осель повихоплювалися решта ше-стеро дорослих: жінки Флор, Дафе, Гай, Івін та Джурі, а також чоловік Гаріс. Тримаючи зброю, яку хто мав, вони приготувалися до бою: або напасти, або втекти від дужчого нападника.

Лілі-йо на бігу кілька разів пронизливо свиснула.

І незагайно з густого верховіття, що нависало недалечко, вилетів німак та й завис над її плечем. Із вигляду така собі волохата парасоля, німак прокручувався, регулюючи напрям руху кількома шпицями. Головна бігла вперед, а він летів над нею.

Коли Лілі-йо стала над Клет і подивилася на дівчинку, довкола Головної скупчилися діти й дорослі. Малючка все ще лежала внизу, на тому «лопуху».

— Лежи нишком, Клет! Не ворущись! — наказала Лілі-йо. — Зараз я спущуся до тебе.

І Клет скорилася наказу, дарма що була пожалена й настрашена. З надією на порятунок дивилася вона вгору на єдину ту, що могла їй допомогти.

Лілі-йо осідлала гакувату основу німака, тихенько щось йому насвистуючи. Тільки вона одна з цілого гурту повністю опанувала мистецтво, як управляти німаками. А були ці німаки напівчутливими плодами будяка-свистяка. На кінчиках їхніх шпиць, опушених мов пухнастими пірцями, виростали будячно-свистячні насінини, і мали ті насінини таку чудну форму, що, хай-но і найтихіший легіт зашепче в них, вони враз обернуться вушками, які дослухатимуться до кожного подмуху: такий? а чи який інший, з іншого боку вітерець?.. якнайкраще послужить справі розповсюдження-розмноження будяка-свистяка. Люди, напрактикувавшись за багато-пребагато літ, навчилися використовувати ці грубі вуха для своїх цілей і вказівок, достоту як оце й наразі робила Лілі-йо.

Німак і поніс її вділ, де треба було врятувати безпомічну дитину. Клет нишком лежала горілиць і з надією спостерігала, як вони спускаються до неї. Дивилася вона вгору й тієї миті, коли зусібіч навколо неї прорізалися крізь лопухову зелень якісь зелені зубища.

— Підстрибни, Клет! — крикнула Лілі-йо.

Дитина ж тільки й встигла, що зіп'ястися на коліна. Рухи у рослинних хижаків не такі меткі, як у людей. Але тут ті зелені зубиська й зімкнулися навкруг її стану.

А була то пастка-зубастка, не що інше. Чигаючи під тим «лопухом», вона вчула, як єдина над нею верства зелені заколихалася, коли туди впала потенційна жертва її, живої рослинної пастки.

Була ж пастка-зубастка рогатою, подібною до скрині потворою: просто пара квадратних щелеп, насаджених на шарнір та оснащених численними довгими зубами. З одного боку «скрині» тяглося товстелезне стебло, дуже м'язисте, а завтовшки й за людину товще, і нагадувало те стебло шию. Ось та «шия» вигнулася та й понесла Клет униз — у справдешню пастчину пащу, яка жила, разом із рештою тої рослини, далеко долі, на невидному згори Ґрунті лісу, посеред пітьми й гниття.

Лілі-йо просвітіла німакові іншу команду, й той поніс її назад — угору, на домашню гілляку. Тепер уже ніхто й нічим не міг допомогти бідолашці Клет. Таке було життя.

А решта гурту вже й поспішала геть. Стובбичити на видноті, отак-о скупчившись, означало накликати біду — біду, яку могли принести незліченні вороги з лісу. Та й не була загибель Клет першою смертю, свідками якої вони стали.

Колись гурт Лілі-йо складався з семи підлеглих їй жінок і двох чоловіків. Дві жінки й один чоловік стали жертвами зелені. Восьмеро жінок народили для гурту двадцять двох дітей, з яких п'ятеро були хлопчики. Діти гинули часто, всякчас. Тепер, коли пропала Клет, вийшло так, що більше половини дітей забрала зелень. Лілі-йо усвідомлювала, що це — разюче висока смертність, і, як проводирка, брала всю вину на себе. Хай там які численні небезпеки, що чигають у гіллі, але ж людям вони знайомі, й від них можна якось убезпечитись. І картала вона себе ще дужче, коли згадувала, що з загального потомства, яке ще лишалося, в живих було тільки троє хлопчиків: Ґрен, Поас і Вергі. А з-поміж цих трьох, невиразно відчувала вона, саме Ґрен завдасть їй найбільше клопоту.

Лілі-йо пішла назад по гілляці крізь розлите довкола зелене світло. Німак, про якого проводирка вже й забула, поплинув від неї геть, скоряючись безмовним повелінням лісового повітря й дослухаючись, чи не прилине вісточка, що знайшлося місце, де б йому сісти і вкоренитись. Досі ще ж не було такої перенаселеності в світі. Годі було, хоч би де, знайти вільну, незарослу місцину. Бувало таке, що німаки віками літали по джунглях, вишукуючи, де б його сісти: живі символи рослинної самотності.

Дійшовши до місця над однією з халуп-шкаралуп, Лілі-йо спустилася туди по ліані. То була халупа дівчинки Клет. Двері тут були такі вузькі, що Головна Жінка насилу туди протислася. Люди лишали собі якнайвужчі двері. Коли дитина підросала, тоді двері й розширювали для неї. Це допомагало віднадувати небажаних гостей.

У халупині, де досі мешкала Клет, панував лад. Із м'якої деревини було вирубане ліжко, на якому й спала п'ятирічна дівчинка, коли її, посеред незмінної лісової зелені, змагав сон. На тому ліжку лежала душа Клет. Її Лілі-йо взяла й запхнула собі за пояс.

Тоді Головна жінка вилізла з халупи-шкаралупи і, вчепившись однією рукою за ліану, а другою видобувши свого ножа, почала рубати те місце, де зчищено кору й до лисини на живому дереві приклеєно халупку-шкаралупку. Кілька ударів — і вже й вицюкано присохлий клей. Халупина покійної Клет перехнябилась, повисіла так мить і впала.

Коли шкаралупа зникла серед величезних грубих листків, щось у тій зелені зашамотіло. Щось там зчинило бійку за право зжерти дармовий шмат, що впав із неба.

Лілі-йо видерлася назад на гілляку. Зупинилася на мить, аби подихати глибоко. Це вже її потурбувала задишка, чого досі ще не траплялося. Це ж бо походила вона чи не на забагато полювань, народила чи не забагато дітей і чи не в завеликому числі боїв здобула перемогу. Мимобіжним і вельми рідкісним проблиском осяяння подивилася вона на свої оголені зелені перса. І вже ж не такі пругкі були вони, як тоді, коли Лілі-йо вперше прийняла чоловіка Гаріса: обвисли нижче. І не такі вже гарні їх обриси...

Інтуїція підказала: минулася молодість Лілі-йо. Інтуїтивно збагнула: пора йти Нагору.

Гурт стояв біля Улоговини, чекаючи на свою Головну Жінку. Помчала до них, зовні жвава, як і завжди, хоча серце її почувалося мертвим. Утворена там, де їхня гілляка виростала зі стовбура, Улоговина була схожа на обернену догори пахву. В Улоговині зберігався запас води гурту.

Усі видивлялися на ланцюжок термітів, що дерлися стовбуром нагору. Час від часу котрась із тих комах спиналася на задні лапки й передніми віталася з людьми. Люди помахами рук відповідали

термітам. Чи ж люди мали тут якихось спільників-союзників? Хіба що оцих термітів і мали за таких. Лише п'ять великих родин вижили посеред цього буйно-зеленого життя: тигромухи, деревні бджоли, рослинні мурахи й терміти. А п'ятою такою родиною були люди, ускромнені й легко винищувані, не так добре організовані, як колективні комахи, але ж не вимерлі: останній вид тварин, зацілілий у всьому цьому всепереможному рослинному світі.

Лілі-йо підійшла до гурту. Вона й собі провела поглядом ар'єргардну частину того довжелезного ланцюжка термітів, аж поки й останні з цих комах зникли у верствах листяної зелені. Терміти могли жити на будь-якому рівні великого лісу: і на Верхах, і вниз, на Ґрунті. Були то найперші та найостанніші з комах: допоки бодай щось житиме на землі, житимуть і терміти з тигромухами.

Опустивши погляд, Лілі-йо обізвалася до гурту.

Коли всі обернулися, вона дістала з-за пояса душу Клет і піднесла високо над головою, аби всі її побачили.

— Клет стала жертвою зелені, — мовила Головна Жінка. — Її душа повинна підвестися до Верхів — так велить звичай. Ми з Флор негайно понесемо її, аби не відстати від термітів. Дафе, Гай, Айвін, Джурі! До нашого повернення ви добре дбайте про чоловіка Гаріса й наших дітей.

Жінки поважно кивнули головами. Потім вони, одна по одній, підійшли й доторками попрощалися з душею Клет.

А та душа була грубо вирізьблена з дерева така собі подоба жінки. Коли народжувалася дитина, тоді чоловік, батько її, вирізьблював для неї душу, лялькову, тотемічну душу, адже коли хто-небудь у цьому лісі падав жертвою хижої зелені, то часто від загиблого навіть кісточки не лишалося, аби її поховати. А вирізьблена душа лишалася, і її годилося похоронити у Верхах.

Поки дорослі прощалися з душею Клет, Ґренові зненацька заблаглося пригод, і він нишком шмигнув геть від гурту. Віком майже такий, як дівчинка Цяця, був він жвавий і дужий, нарівні з нею. Спритно лазив по деревах, добре плавав. А ще Ґрен мав характер, сильну волю. Не звертаючи уваги на крик свого друга Веггі, він шаснув до Улоговини й пірнув у воду.

Розплющивши очі під плесом, хлопчик побачив світ бляклої ясноти. Кілька штучок-зеленючок звелось вгору при його наближенні, прагнучи охопити його ноги. Але помах рук — і Ґрен прослизнув повз них, пірнувши глибше. І тут уздрів він носок-кровосмок — швидше, ніж те створіння побачило його.

Носок-кровосмок — це така водяна рослина, напівпаразитична з природи. Мешкаючи в подібних розсохах-заглибинах, вона угризається своїми мацаками, що оснащені пилкоподібними зубами, в тіло дерева, де відбувається сокорух. Але жити-ся здатна й верхня частина рослини, схожа на шершавий язик чи то на шкарпетку. Носок-кровосмок умить розгорнувся й обкрутився довкола Ґренової лівої руки, ще й волокна свої зімкнувши, аби ще міцніше стиснути.

Та Ґрен і до цього був готовий. Раз черкнувши ножем, розтяв кровосмока надвоє і поплив далі, а нижня частина хижака тільки безсило зателіпалася, намагаючись дістати його ззаду.

Але не встиг хлопчик піднятися на поверхню, як поруч нього опинилася Дафе, досвідчена мисливиця: обличчя сердите, а бульбашки блискотять із-поміж її зубів, мов сріблясті рибки. І ніж її наготові: захистити хлопця.

Усміхнувшись до неї, Ґрен вихопився на поверхню й виліз на суху кору. Коли й Дафе вилізла на сухе і стала поруч хлопця, той просто обтрушувався, а вигляд мав такий, мов нічого й не вкоїв.

— Ніхто не бігає, не плаває і не лазить сам-один! — зачитувала йому Дафе одне з правил виживання. — Ґрене, ти що, зовсім не маєш страху? Та в тебе не голова, а порожній реп'ях на плечах!

Інші жінки теж показали, що гніваються на нього. Але жодна навіть не доторкнулася до нього. Бо він — хлопець, майбутній чоловік. Він — табу! Наділений чарівними здатностями вирізьблювати душі й дарувати жінкам дітей — чи принаймні буде тими здатностями наділений, коли виросте... ну, а це вже й скоро буде.

— Я Ґрен, хлопець і стану чоловіком! — хизувався він перед ними, б'ючи себе в груди. Очима пошукав Гаріса, сподіваючись на його підтримку. Але Гаріс тільки відвернувся. Бачивши, що Ґрен ого вже який великий виріс, Гаріс перестав його підхвалювати, дарма що вчинки хлопцеві ставали дедалі відчайдушніші.

Трохи збитий з плигу, Ґрен застрибав довкола, вимахуючи клаптем кровосмока, що досі теліпався на його лівій руці. Він вигукував щось хвалькувате, хизуючись перед жінками, аби показати, які вони дрібненькі в його очах.

— Ти й досі мале малятко! — просичала Цяця. Мала вона вже десять літ, на рік була старша за нього. І Ґрен заспокоївся. Та дарма: скоро настане час, і він покаже всім їм, який він не такий, як усі.

Криво усміхнувшись, Лілі-йо мовила: «Ці діти вже надто дорослі, щоб дати їм раду. Коли ми з Флор видеремось на Верхи, щоб поховати душу Клет, то повернемось і розіб'ємо гурт на дві частини. Настав час нам розділитися. А тим часом — бережіться!»

Вона махнула рукою на прощання й крутнулася, щоб рушити нагору; Флор — за нею. Так, ніхто більш не сумнівався: гурт має розпастися надвоє... але всім було страшно навіть подумати про це. Пора їхнього щастя, безпеки їхньої (чи так воно тільки здавалося їм усім) скінчиться, і це чи не навіки... Діти вступають у період самостійної боротьби з труднощами, самі собі здобуваючи пожиток, аж поки й пристануть до якихось інших гуртів. А дорослим куди мандрувати? У старість, у випробу й смерть, коли подадуться Нагору, в незвідане.

Розділ 2

Лілі-йо та Флор легко дерлися нагору по грубій корі. Для них це було мов сходження нагору по низці більш-менш симетрично викладених кам'яних плит. Час від часу їм на шляху траплявся котрий-небудь різновид рослинного ворога: якесь тонко-голко або колючка-на-кілочку, але все то була хай прикра, але дрібнота, і її мадрівниці легко скидали вділ, у зелений морок. Їхні більші вороги були ворогами й термітів, і та термітна колона на марші вже й дала раду всім супостатам, що могли трапитися на цій вертикальній дорозі. Ось Лілі-йо та Флор і наздогнали термітів, радіючи такому потужному товариству.